

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. В сучасних умовах для України характерна суттєва трансформація реальної зайнятості сільського населення. Така ситуація спричинена не лише об'єктивними соціально-економічними факторами, а й політичними, що нині в основному визначають зміни у зайнятості сільського населення. Серед основних соціально-економічних та правових передумов, що створюють відповідне підґрунтя для трансформації зайнятості селян, є: реформування майнових відносин; земельна реформа; розвиток орендних і трудових відносин; роздержавлення і приватизація підприємств; становлення нових організаційних форм господарювання на селі; створення реального власника землі, майна, виробленої продукції; врахування економічних інтересів та забезпечення соціального захисту працівників; розвиток інфраструктури аграрного ринку тощо.

Стан вивчення проблеми. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у розвиток регулювання зайнятості населення зробили А.Є. Ачкасов, В.П. Бабич, Д.П. Богиня, В.І. Герасимчук, С.О. Гудзинський, С.Н. Злупко, Д.Р. Зоїдзе, А.М. Колот, Ю.М. Краснов, І.І. Лукінов, В.В. Оникієнко, Н. Павловська, П.Г. Перерва, В.М. Петюх, І.В. Сало, В.В. Секретарюк та ін. Разом з тим недостатньо дослідженими й обґрунтованими залишаються причини виникнення трансформаційного безробіття та конкретні підходи до його подолання.

Таким чином, вибір теми для наукового дослідження зумовлений як потребами економічної практики, так і невирішеністю окремих питань економіки праці.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є аналіз стану зайнятості населення в аграрній сфері Миколаївської області. Це передбачає розгляд наступних завдань: висвітлення факторів і чинників, що впливатимуть на рівень зайнятості в аграрному секторі.

Результати досліджень. Суттєво змінилась і роль держави щодо забезпечення продуктивної зайнятості населення. Її функції тепер в основному полягають у тому, щоб створювати умови, які б спонукали громадян самостійно обирати сферу прикладання праці та отримувати необхідні доходи для забезпечення своєї життєдіяльності.

Нині сільське господарство та сфера зайнятості сільського населення перебуває на адапційній стадії свого розвитку, що характеризується несталою динамікою розвитку аграрної сфери, параметрів зайнятості та ринку праці, низьким рівнем і якістю життя сільського населення. Ця проблема особливо актуальна для Миколаївської області, більшість населення якої проживає у селі (табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність наявного населення Миколаївської області на початок року, тис. осіб

Назва	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	тис. осіб	% до всього	тис. осіб	% до всього	тис. осіб	% до всього	тис. осіб	% до всього
Всього населення	1218,9	100	1211,1	100	1202,8	100	1195,1	100
з них сільське	403,5	33,1	398,7	32,9	393,2	32,6	389,2	32,6

На мешканців села на початок 2009 р. припадало 32,6% всього населення області,

що на 0,7% менше, ніж у 2006 р., по Україні цей показник дорівнює 32%. Загальна чисельність сільського населення протягом аналізованих років зменшилась на 20,6 тис. осіб.

У структурі сільського населення у віці 15-70 років питома вага економічно активного сільського населення становила 56,2% у 2009 р. проти 54% у 2006 році. Серед економічно активного населення зайняті складають 91,3%, безробітні – 8,7% (відповідно у 2006 р. – 89,9% і 10,1%), в Україні протягом 2006-2009 рр. питома вага зайнятого населення у структурі всього економічно активного сільського населення становила 93%.

На економічну активність впливає багато факторів, серед яких найважливішими є соціально-економічні умови життєдіяльності, що визначають стан здоров'я, рівень освіти, стимули трудової діяльності, рівень доходів, вік, сімейний стан; мобільність, орієнтація на певний вид зайнятості; можливості працевлаштування, попит на робочу силу, оплата праці тощо.

У віковій структурі зайнятого економічно активного сільського населення як в Україні, так і в Миколаївській області у 2009 р. порівняно з 2006 р. змін практично не відбулось. Найбільшу частку зайнятих становлять особи віком 30-49 років. В Україні протягом аналізованих років найменшу частку зайнятих становлять особи віком 60-70 років (9%). У 2009 р. у даному регіоні особи віком 60-70 років зайнятими не були, тоді як у 2005 р. їх було 4%.

Реформування аграрного сектора економіки не розв'язує належним чином проблему зайнятості населення. Новостворені аграрні формування не лише не можуть працевлаштувати усіх членів реформованих КСП, але й стрімко скорочують штатний персонал. У результаті занепаду виробництва, ліквідації та реорганізації багатьох господарств, скорочення штатів, низької і нерегулярно виплачуваної заробітної плати відбулося значне скорочення чисельності зайнятих у сільськогосподарських підприємствах. Переважну частину вивільнених працівників становить молодь і кваліфіковані спеціалісти, що безперечно, погіршує якісні характеристики кадрового потенціалу та звужує можливості роботодавця підвищувати ефективність виробництва. В 2009 році, порівняно з 2008 роком, в Миколаївській області зменшилася чисельність працівників, які посідають посади керівників і фахівців, на 525 чол., що складає 5 % від тих, що всіх працюють. Згідно штатного розкладу з сільськогосподарських формувань області за рік вибуло: всього керівників і фахівців 600 чол., з них 104 - головні фахівці, 299- фахівців. Із загальної чисельності тих, що працюють - 8999 чол. мають освіту: вищу - 3966 фахівців, середньо спеціальну - 3950, практики -1083. За станом на 01.01.2010 р. кількість вакантних місць безпосередньо в сільськогосподарському виробництві складає: керівників і фахівців, - 150, з них головних фахівців - 16, фахівців - 90.

Сучасна структура зайнятості населення у сільськогосподарських підприємствах за формами власності сформована так: із загальної кількості зайнятих 98,3% припадає на недержавний сектор господарювання і лише 1,7% - на державний (табл. 2).

Основними із факторів, які дещо стримують вивільнення працівників сільськогосподарських підприємств, можна вважати низький рівень кваліфікації тих, хто залишився на селі, й те, що в сільській місцевості крім сільськогосподарського здебільшого немає інших суб'єктів господарювання, які б могли запропонувати роботу.

Практика показує, що особисті господарства існують в таких масштабах, в яких проявляються реальні потреби й інтереси селянської сім'ї у самовідтворенні. Головна економічна мета особистих господарств населення – забезпечити своїм членам гарантований рівень добробуту, максимально наближений до соціального стандарту. Доходи членів особистих господарств населення в багатьох випадках перевищують заробітну плату працівників великих сільськогосподарських підприємств. Розвиток самозайнятості сільського населення через перетворення особистих господарств зі споживчого типу в товарний є одним із шляхів вирішення проблеми сільського безробіття. Цьому сприяє те, що в більшості сільських жителів є продуктивна худоба, мінімально

необхідна господарська інфраструктура й навички ефективного ведення тваринництва і рослинництва.

Таблиця 2

Середньооблікова чисельність та структура працівників зайнятих у сільськогосподарському виробництві Миколаївської області

Показник	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		Зміна (±) 2009р. до 2006р.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Всього зайнятих у с.-г. виробництві	70268	100	29875	100	24694	100	20474	100	-49794	-
в т.ч.:										
державні підприємства	1673	2,4	336	1,1	278	1,1	350	1,7	-1323	-0,7
недержавні підприємства	68595	97,6	29539	98,9	24416	98,9	20124	98,3	-48471	+0,7
з них:										
господарські товариства	30895	45,0	13977	47,3	11419	46,8	9509	47,2	-21386	+2,2
сільгосп-кооперативи	6174	9,0	851	2,9	741	3,0	497	2,5	-5677	-6,5
інші підприємства (включаючи міжгоспи)	882	1,3	766	2,6	735	3,0	380	1,9	-502	+0,6
приватні підприємства (включаючи фермерські)	30644	44,7	13945	47,2	11521	47,2	9738	48,4	-20906	+3,7

У період реформування саме ця категорія господарств зазнала найменше руйнівних перетворюючих процесів при веденні господарської діяльності. Більше того, вони розширили площі земельних угідь, дещо зменшили обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, однак забезпечили у значній мірі продовольчу безпеку країни. Окрім того, що особисте господарство ведуть практично усі сільські сім'ї, незалежно від характеру постійної зайнятості їх працездатних членів.

Отже, із загостренням ситуації в аграрній сфері зазначений сектор впродовж тривалого часу акумулює все більше сільського економічно активного населення, тим самим виконуючи роль буфера. По-перше, господарства даного типу забезпечують родину і деяку частину сільських жителів продовольством; по-друге, у результаті реалізації виробленої продукції формується хоча б мінімальний бюджет сільських сімей, які часто залишаються без інших джерел існування. Нарешті, істотно пом'якшують наслідки наростаючого безробіття на селі внаслідок банкрутства або самоліквідації великих сільськогосподарських підприємств. У цій ситуації розвиток сільського господарства – органічна складова стратегії боротьби з бідністю, основною причиною якої є надзвичайно високий рівень безробіття.

Дослідження діяльності господарств населення дає можливість стверджувати, що їхній розвиток характеризується стабільністю. Показники їх функціонування на прикладі Миколаївської області є тому підтвердженням (табл. 3).

**Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства
в Миколаївській області, %**

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Зміна (±) 2009 р. до 2006 р.
Продукція сільського господарства	73,8	76,7	72,6	71,6	-2,2
Продукція рослинництва	67,0	68,4	62,1	61,1	-5,9
Зернові культури	30,2	32,3	29,2	32,5	+2,3
Цукрові буряки (фабричні)	39,3	53,6	51,2	43,1	+3,8
Картопля	98,5	96,7	96,4	96,3	-2,2
Овочі	94,4	95,6	95,7	94,9	+0,5
Плоди і ягоди	65,5	85,0	82,4	91,4	+25,9
Продукція тваринництва	85,5	89,3	90,1	88,9	+3,4
М'ясо (у забійній вазі)	75,3	86,1	88,1	89,0	+13,7
Молоко	85,6	93,0	93,3	92,7	+7,1
Яйця	91,0	77,1	78,1	74,8	-16,2

Аналізуючи дані таблиці видно, що всі інші господарські формування у 2009 р. виробляли всього 28,4% валової сільськогосподарської продукції. З цього можна зробити висновок, що саме ці господарські утворення, практично без підтримки держави, забезпечили збереження сільськогосподарського виробництва у даному регіоні, а, отже, і самого села.

Зниження об'ємів і ефективності агропромислового виробництва сільськогосподарських підприємств, зростання долі збиткових господарств, інституційні зміни, що не супроводжуються розширенням сфери прикладання праці, згорання робочих місць негативно вплинули на стан ринку праці та соціально-інфраструктурне забезпечення сільського населення.

Сільські жителі практично не мають самих елементарних умов життєдіяльності. Відсутність інвестицій в розвиток сільської інфраструктури і житлове будівництво позбавляє сільських жителів елементарних благ цивілізації – газу, електроенергії, водозабезпечення, комунальних послуг, транспортного сполучення, засобів зв'язку. Більше третини сільських населених пунктів не мають зупинок громадського автотранспорту, доріг з твердим покриттям. Наростають відмінності між містом і селом в умовах праці, побуту, якості життя.

Незайнятість значної чисельності сільського населення, особливо чоловіків, призводить до деградації робочої сили та відповідного морального стану в сільських громадах і сім'ях. За оцінкою спеціалістів, зростання безробіття лише на 1% спричиняє зростання смертності населення на 2%, збільшення самогубств – на 4,1%, вбивств – на 5,7 відсотків. Протягом чотирьох останніх років чисельність мешканців села, зареєстрованих у центрах зайнятості перевищує чисельність міських жителів зі статусом безробітного.

Основна причина такої ситуації полягає в тому, що в ході аграрної реформи не приділено належної уваги соціальним проблемам села. Було детально опрацьовано як і куди передати земельні та майнові паї, але при цьому практично не приймалась до уваги система заходів щодо запобігання безробіття у селі. Згідно з статистичними даними селяни більшу частину земельних і майнових паїв передали в оренду новоствореним агроформуванням. Питання зайнятості селян-орендодавців залишилось невирішеним. В процесі зміни форм власності та господарювання трудові відносини відокремились від відносин власності. Власники паїв у більшості випадків не стали засновниками новостворених сільськогосподарських підприємств, тому працевлаштування їм не

гарантоване, а є можливість працювати в них лише за наймом та при наявності вакансій. Починаючи з 1996 р. працездатні жителі сіл, використовуючи певну недосконалість законодавства України про зайнятість, звертаються до служби зайнятості щодо набуття статусу безробітного. Це дає їм змогу не лише одержати допомогу по безробіттю, а й оформити субсидії на оплату комунальних послуг. І як результат, чисельність безробітних селян та відповідно рівень безробіття стрімко зростають. Одержавши земельну частку, більшість мешканців сіл, особливо газифікованих одночасно реєструються як безробітні. Через відсутність власних технічних засобів та коштів, значна частина їх здає паї в оренду, отримуючи орендну плату. Отже, витрачаються кошти Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття, які можна було б використати на допомогу дійсно незайнятим громадянам.

Аналіз складу безробітного сільського населення за причинами незайнятості показано у табл. 4. Значну частку безробітних у 2004-2009 рр. становлять звільнені з економічних причин, а саме в зв'язку з реорганізацією, банкрутством та ліквідацією сільськогосподарських формувань. В останні роки зростає чисельність випускників навчальних закладів, які отримують право на вільне працевлаштування, і зменшується чисельність тих, які одержують направлення на роботу. Більшість випускників, які не отримали направлення на роботу, звертаються до служби зайнятості. Випускники шкіл виходять на ринок праці без необхідних навичок, а роботодавці ухиляються від виконання додаткових вимог чинного законодавства стосовно їхньої праці та виробничого навчання. Перешкодою для працевлаштування молоді стають відсутність практичного досвіду роботи за фахом, недоліки професійної орієнтації, невдало обрана спеціальність, можливо також високі вимоги до умов і змісту праці.

Таблиця 4

Розподіл безробітного сільського населення Миколаївської області за причинами незайнятості

Показник	Роки					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Безробітне населення у віці 15-70 років, всього, тис. осіб	24,6	35,8	19,1	26,8	30,1	24,8
у т. ч. за причинами незайнятості (у % до підсумку)						
- звільнено з економічних причин	46,5	52,2	32,6	46,6	43,5	54,2
- звільнено за власним бажанням	23,9	25,1	25,3	14,6	26,6	19,3
- демобілізовано з військової строкової служби	–	0,6	0,5	1,5	2,0	2,8
- непрацевлаштовано після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації	23,1	15,1	23,2	25,0	16,3	9,3
- звільнені за станом здоров'я, переходом на інвалідність	–	1,4	1,1	0,7	0,3	-
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту	0,8	0,6	8,9	9,0	3,0	10,4
- інші причини безробіття	5,7	5,0	8,4	2,6	8,3	4,0

Висновки та пропозиції. Однією з основних причин незайнятості стало звільнення за власним бажанням, що зумовлено низькою заробітною платою в сільському господарстві та несвоечасністю її виплати. Середньомісячний рівень оплати праці в сільськогосподарських підприємствах Миколаївщини є одним із найнижчих серед підприємств інших галузей економіки, а її зростання протягом останніх п'яти років зумовлене виключно підвищенням законодавчо встановленого мінімального розміру заробітної плати, навколо якого вона коливається. У 2009 р. середня заробітна плата в сільському господарстві становила 87,6% мінімального рівня заробітної плати і тільки 69,0% прожиткового мінімуму – вартісної величини, достатньої для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження її здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Водночас середня заробітна плата в галузях економіки в цілому відносно прожиткового мінімуму в 2009 р. становила 130,8% та у 1,7 рази перевищувала мінімальний розмір заробітної плати. Середній розмір заробітної плати в сільському господарстві в 2009 р. становив лише 52,7% заробітної плати в галузях економіки області. Отже, працівники агроформувань не можуть достатньо забезпечити себе сукупністю благ і послуг, необхідних для нормальної життєдіяльності. За існуючого рівня оплати праці в сільському господарстві втратила свої визначальні функції – стимулюючу та здатність відтворювати робочу силу.

Отже, село опинилося у складних умовах, зокрема щодо перспективи забезпечення сільського господарства працівниками. Тому, необхідне опрацювання механізмів забезпечення зайнятості сільських жителів, які вивільняються з аграрних підприємств в процесі реформ, а також забезпечення формування політики доходів, спрямованої на створення необхідних умов для відтворення робочої сили та реального зростання платоспроможного попиту населення.

Анотація

В статті досліджується стан зайнятості населення в аграрній сфері Миколаївської області. Розкрито особливості формування зайнятості на селі в сучасних умовах, чинники формування попиту на робочу силу у сільськогосподарських підприємствах. Висвітлюються фактори і чинники, що впливатимуть на підвищення рівня зайнятості в аграрному секторі.

Аннотация

В статье исследуется состояние занятости населения в аграрной сфере Николаевской области. Раскрыты особенности формирования занятости на селе в современных условиях, факторы формирования спроса на рабочую силу в сельскохозяйственных предприятиях. Освещаются факторы и факторы, что будут влиять на повышение уровня занятости в аграрном секторе.

Annotation

In article the busy status is explored of population in the agrarian sphere of the Mykolayiv region. Features are exposed of forming of employment on the mud flow in the modern terms, factors of forming of demand on the labour force in the agricultural enterprises. Factors are lighted and factors, that will affect the rise of level of employment in the agrarian sector.

Список використаних джерел:

1. Письмак В. Шляхи стійкого функціонування соціально–економічної моделі України / В. Письмак // Економіст. – 2003. – № 1. – С. 34–38.
Рудченко О. Оцінка наявності, структури і руху робочих місць в економіці України / Рудченко О. // Україна: аспекти праці. – 2000. – №3. – С. 3–8.